

Kun hyvä olo ei riitä

Taina Kinnunen

Carl Elliott: *Better than Well – American Medicine Meets the American Dream.* W.W. Norton & Company, New York & London 2003, 357 s.

Amerikkalainen psykiatri Peter Kramer kyysi vuonna 1993 ilmestyneessä teoksessaan *Listening to Prozac*, miten meidän tulisi suhtautua niin sanottuihin uuden polven mielialalääkeisiin. Prozacin kaltaisten lääkkeiden räjähdysmäistä suosiota ei Kramerin mukaan voida selittää sillä, että ne palauttaisivat potilaan sairastumista edeltäneeseen ”terveeseen” tilaan. Lääkkeet pikemminkin muuttavat persoonallisuutta toivottuun suuntaan. Amerikkalaisen unelman mukaisesti ne saavat olon tuntumaan paremmalta kuin hyvältä.

Filosofian ja bioetiikan professori, myös lääkärin koulutuksen saanut Carl Elliott Minnesotan yliopistosta jatkaa Kramerin pohdintaa, ja teoksen esipuheen on kirjoittanut juuri Kramer. Elliott laajentaa keskustelunsa mielialalääkkeiden lisäksi joukkoon muita ”parantamisen” tai ”tehostamisen” tekniikoita (enhancement technologies), joilla ruumista tänä päivänä manipuloidaan. Analysointi keskittyy amerikkalaiseen elämäntapaan, jota voidaan

pitää globaalin kulutuskulttuurin eräänä tiivistymänä. Elliott myös terävöittää kuvaustaan amerikkalaisuudesta vertaamalla sitä paikoin eurooppalaisiin ja aasialaisiin traditioihin.

Prozac, Diapam, piristeet, kosmeettinen kirurgia, Botox, Viagra, steroidit, äänisyntetisaattorit, puheterapia, geeniterapia, lävistyksiset, vapaaehtoiset amputaatiot sekä lääkkeet ryppyihin, kaljuuteen, vaihdevuosiin, akneen ja ylipainoon käsitellään teoksessa samaan ilmiöperheeseen kuuluvina tekniikoina. Niiden voittokulku ja toisaalta suosion aiheuttama moraalinen levottomuus kertovat jotain syvään juurtuneista uskomuksistamme ja arvoistamme.

Teos pureutuu käsitteeseen identiteetti: mikä se on ja miten se liittyy käsityksiimme onnellisesta elämästä. Tehostamisteknologian sosiaaliset taustat ja funktiot avautuvat tätä kautta. Elliott kirjoittaa harvinaisen taidokkaasti nivomalla teoreettisen keskustelun arjestaan ja populaarikulttuurista tekemiinsä teräviin huomioihin. Tuloksena on oivaltava ja lempeän ironinen kuvaus kulutusyhteiskunnan onnellisuus- ja kipupisteistä.

Itsensä toteuttamisen ihanne

Käsite "itse" nousi 1700-luvun lopun länsimaisessa ajattelussa keskeisesti esiin. Ihmiset alettiin ymmärtää yksilöiksi. Elliott muistuttaa, että esimerkiksi termit itseluottamus, itsetunto, itsevarmuus ja itsesääli ilmestyivät englannin ja ranskan kielisiin vasta 200-300 vuotta sitten. Demokratian ihanteiden mukaisesti kehittyi usko yksilön oikeudesta omaehtoisesti onnelliseen elämään. Siinä missä ihmisen omatunto oli aiemmin ymmärretty moraaliseksi työvälineeksi erottaa hyvä pahasta, omatunnon ja yksilön sisäisen maailman löytäminen nostettiin päämääräksi sinänsä.

Psyko terapian synty perustui juuri tähän ideologiaan. Elliott näkee modernin terapian nimenomaan yhdenlaisena moraalisenä valintana, vaikka terapiakieli verhoetaan arvostelmista vapaaksi tieteelliseksi käytännöksi. Terapian keskiössä on terapoitavan minä, eikä esimerkiksi jokin sitoumus hänen ja ulkomaailman välillä. Psyko terapialla, mielialalääkkeillä ja vähemmän lääketieteen statuksesta nauttivilla ruumiin parantamistekniikoilla on sama ideologinen tavoite: yksilön kokema tasapaino elämäntapavalintansa suhteen.

Tänä päivänä itsensä toteuttamista pidetään itsestään selvästi onnellisen elämän perusehtona. Yksilön ajatellaan toteuttavan ihmisyytään ainutlaatuisella tavallaan, jokaisella on oma "mittansa", kuten filosofi J. G. von Herder aikoinaan kirjoitti. Elliott yhtyy pohdinnassaan kulttuurintutkimuksessa laajasti esitettyyn tulkintaan pyhän kiihtyvistä muodonmuutoksesta modernisaatiossa: Jumalan löytämisen sijaan ihmisen tavoitteena on löytää Itsensä. Yksi syö steroideja saadakseen peilikuvansa muistuttamaan sisäistä minäänsä, toinen leikkauttaa nenänsä ja kolmas napsii Viagraa. Lääkärin tehtävä on kontrolloida maksavan asiakkaan mieltä ja ruumista tämän toiveiden mukaisesti.

Lääkärin taustatukena, vai pitäisikö sanoa taustapiruna, toimii valtaisa lääketieteellisyys. Tunnettu tosiasia on, että elämme mitä moninaisimpien mielenterveyshäiriöiden aikaa, joita lievitetään ennennäkemättömän laajalla psykenlääkevalikoimalla. Lisääntyneiden ongelmien syiksi voi esittää monia elämän yksilöllistymiseen ja sosiaaliseen kilpailuun liittyviä tekijöitä, kuten Elliott tekee pohtimalla ironisesti tapakulttuuria, lähielämää, lastenkasvatusta, alakulttuureja ja omia pelkojaan.

Toisaalta lisääntyneet mielenterveyshäiriöt selittyvät lääketieteellisyydellä. Psykenlääke-

teollisuuden nerokkuus on siinä, että sen ei tarvitse myydä varsinaisia tuotteitaan vaan *sairauksia*, ja naamioida markkinointi tieteeksi. Masennus, sosiaalinen fobia, ahdistuneisuus, paniikkihäiriö, pakkomielleet, PMS-oireet, keskittymishäiriöt ja muut muodikkaat ongelmat ovat lisääntyneet eksponentiaalisesti sitä mukaa kun erityisesti "serotoniinin takaisinoton estäjille" on keksitty uusia indikaatioita. Mitä enemmän tautinimikkeitä, sitä enemmän mielenterveysongelmaisia ja lääkkeiden käyttäjiä.

Tavoitteena olla joku

Itsensä toteuttamisen ihanne liittyy statusajatteluun. Eurooppalaisen luokkayhteiskunnan sijaan Elliott muistuttaa Amerikan olevan statusyhteiskunta, jossa sosiaalinen asema ymmärretään yksilöllisenä saavutuksena. Status on suoraan riippuvainen ympäristön mielipiteestä: saadaanko minusta hyvä ensivaikutelma, pystynkö myymään itseni, pidetäänkö minua varakkaana, mielenkiintoisena, tasapainoisena ja menestyvänä henkilönä? Ihanteellinen amerikkalainen elämäntapa on Elliottin mielestä paitsi itsensä täysipainoista toteuttamista myös esittämistä.

Vuonna 1899 Thorstein Veblen kuvasi teokseensa *The Theory of the Leisure Class* aikalaisiaan uudenlaisina kuluttajina, jotka pyrkivät tekemään vaikutuksen ympäristöönsä ulkoisella olemuksellaan. Heille riitti miellyttävä hätkäyttäminen. Puolen vuosisadan päästä kuluttaja oli jo ylen kiinnostunut siitä, oliko muiden hallussa mahdollisesti jokin itsensä toteuttamisen tapa, joka oli jäänyt itseltä keksimättä.

Elliottin mukaan juuri tämä kehitys on ollut syynä tehostamistekniikoiden suosioon. Niiden markkinoinnissa hyödynnetään ihmisen alituista pelkoa vajavaisuudestaan ja vakaumus- ta itsensä täydellistämisen mahdollisuudesta. Tehostamistekniikoita ei ole vaikea markkinoida, koska pyrkimys *nostaa* statusta ymmärretään niin Amerikassa kuin vaikkapa Suomessa jo ihmisen luonnollisena elämäntehtävänä. Yhä useampi haluaa "olla joku". Sen saavuttaminen vaatii oikeanlaisen persoonan: halun asettua korostetusti toisten arvioivan katseen alaiseksi ja kyvyn reflektoida ympäristön reaktioita, vaarantamatta kosketusta sisäiseen ääneensä.

Uudet mielialalääkkeet auttavat tässäkin. Paxil lievittää sosiaalista pelkoa, helpottaa itseilmaisua ja poistaa ehkä epätoivotun ujouden. Terveys ja itseilmaisuu ovat Elliottin mukaan nykyään niin lähellä toisiaan, että niitä hoidetaan väkisin yhtä aikaa. Itseilmaisuu liittyy nimen-

omaan amerikkalaiseen käsitykseen terveydestä. Esimerkiksi Japanissa on käytetty enemmän itseilmaisua hillitseviä psyykenlääkkeitä, kuten rauhoittavia lääkkeitä mielialalääkkeiden sijaan. Japanissa korostettua itseilmaisua on perinteisesti pidetty epähienona käytöksenä.

Aitouden pulma

Elliottin teos ei ole poliittinen julistus tehostamisteknologian puolesta tai sitä vastaan, vaan pikemminkin diagnoosi vallitsevasta kulttuurista, kuten hän sanoo. Tehostamistekniikoiden suosion syiden lisäksi Elliott on kiinnostunut myös niiden aiheuttamasta moraalista paniikista; tekniikat yhtä aikaa kiehtovat ja pelottavat meitä. Elliott huomauttaa, että usein ihmiset pitävät esimerkiksi omaa lääkekuuriaan perusteltuna, vaikka yleisellä tasolla lääkkeitä helposti moralisoidaan.

Mitä pahaa siinä todellakin on, jos ihminen tuntee mielialalääkkeen tai kirurgisen operaation parantavan elämänlaatuaan? Miksi ihminen, joka sanoo tulevansa enemmän omaksi itselleen Seroxat-kuurin tai silikoni-implantiasennuksen jälkeen, järkyttää, huvittaa tai jopa vihastuttaa meitä? Entä mitä meidän tulee ajatella sellaisten ihmisten identiteetistä, jotka osallistuvat Amerikassa suosituille "aksentti häivyttämis"-kursseille tai identifioituvat juuri tietynlaisen puhesyntetisaattorin ääneen, kuten Stephen Hawking?

Tätä pohtiessaan Elliott käy läpi tuttua biovallasta patriarkaattiin esitettyä kritiikkiä. Yhtenä tärkeänä syynä moraaliseen hämmennykseen hän pitää sitä, että aitous, ymmärrettyinä itsensä toteuttamisena, luetaan hypertodelisuuden ja identiteettien fragmentoitumisen aikakaudellakin ihanteellisen persoonallisuu-

den kivijalaksi. Elliott kritisoi esimerkiksi eräiden postmodernien teoreetikkojen näkemyksiä olemuksen kuolemista, että identiteetti olisi pelkkä performanssi, diskurssi tai skripti, jota ei pelkästään voi vaihtaa vaan se *vaihtuu* alinomaan. Identiteetti pitäisi Elliottin mielestä pikemmin ymmärtää entistä moninaisempana olemuksena, joka samalla on kulttuurisidonnainen.

Elliottin ajatuksen pohjalta voikin päätellä niin, että valittava identiteetti ei selittäisi tehostamisteknologiaa. Sen sijaan ajan myötä väistämättä myös muuntuva identiteetti etsiminen ja toteuttaminen on elämänpitäinen projekti, joka kulutusyhteiskunnassa janoaa tehostamisteknologiaa, joka sekin muuttuu ajan myötä. Identiteettiprojektia voi Chris Shillingin tapaan nimittää "ruumisprojektiksi", olennaiseksi osaksi yksilön elämänpolitiikkaa, kuten Anthony Giddens yksilöllistynyttä elämäntapaa nimittää.

Ruumiin representaatioita ja toisaalta elettyjä ruumisprojekteja koskevaa teoretisointia ja analysointia on kulttuurintutkimuksen kirjallisuus pullollaan. Tuon tradition kanssa Elliott keskustelee valikoiden, vaikka teoksen aiheena on juuri ruumiin kokemisen, esittämisen ja manipuloinnin problematiikka.

Elliottin ote on monitieteisempi kuin tyypillisten kulttuurintutkijoiden: hän yhdistelee lääketieteen, historian, filosofian, kulttuuriantropologian ja sosiologian näkökulmia, mikä johtunee hänen monitieteisestä koulutuksestaan. Ehkä teksti tuntuu sen takia niin raikkaalta. On virkistävää lukea ruumistutkimusta, joka ei paikallistu pakolliseen Foucault – Merleau-Ponty – Butler - kolmioon.

Kirjoittaja on kulttuuriantropologi ja Suomen Akatemian tutkijatohtori